UDK 061.27:[28-055.2(497.6)
DOI 10.26340/muallim.v27i107.2246

ULOGA SAVREMENE ŽENE U RAZVOJU VAKUFA U BOSNI I HERCEGOVINI: Analiza stavova o vakufu i uvakufljavanju

Safija MALKIĆ
Rijaset Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini
safija.malkic@rijaset.ba

Sažetak: Rad analizira ulogu savremene žene u razvoju vakufa u Bosni i Hercegovini, s posebnim osvrtom na nivo vakufske svijesti, percepciju uloge ženā vakifā, spremnost na uvakufljenje imovine te faktore koji podstiču ili otežavaju njihovo aktivnije uključivanje u vakufske procese. Polazeći od bogate vakufske tradicije u Bosni i Hercegovini, u kojoj su žene kroz historiju ostavile značajan trag kao vakife, istraživanje nastoji ispitati u kojoj je mjeri ta svijest prisutna danas i kako se manifestira u savremenim društvenim okolnostima.

Empirijsko istraživanje provedeno je među 231 ispitanikom, od čega su 228 žene različite životne dobi, obrazovnog nivoa i bračnog statusa, uključujući koordinatorice Odjela za brak i porodicu, aktivistkinje i džematlijke. Podaci prikupljeni anonimnim anketnim upitnikom analizirani su kombinacijom deskriptivne statistike (za zatvorena pitanja) i kvalitativne interpretacije tekstualnih odgovora.

Rezultati istraživanja pokazuju visok stepen upoznatosti ispitanica s pojmom vakufa, pozitivan odnos prema uvakufljenju te izraženu svijest o važnosti uloge žena u razvoju vakufa i jačanju svijesti o društvenoj odgovornosti. Istovremeno su identificirane određene prepreke aktivnijem uključivanju žena, među kojima se izdvajaju nedovoljna informiranost o savremenim modelima i procedurama uvakufljenja, ograničene finansijske mogućnosti te nedovoljna vidljivost žena vakifa u javnom prostoru.

Dobiveni rezultati potvrđuju potrebu za sistemskom edukacijom, promocijom ženskog vakufskog naslijeđa i razvojem savremenih modela uvakufljenja koji će osnažiti žene da, pored podrške postojećim inicijativama, aktivno iniciraju, organiziraju i realiziraju vakufske projekte. Rad zaključuje da savremena žena muslimanka u Bosni i Hercegovini predstavlja značajan, ali još uvijek nedovoljno iskorišten potencijal za revitalizaciju i razvoj vakufa kroz povezivanje bogatog historijskog naslijeđa s potrebama savremenog društva radi općeg dobra zajednice.

Ključne riječi: *vakuf, savremena žena, vakifa, vakufska svijest, uvakufljenje, društvena odgovornost, opće dobro, Islamska zajednica*

Uvod

Tokom islamske povijesti vakufi su predstavljali temelj razvoja brojnih muslimanskih zajednica. Njima su finansirane džamije, mektebi, medrese, biblioteke, bolnice, mostovi, javne kuhinje, vodovodi i druge ustanove od općeg interesa. Na taj način vakuf je predstavljao izraz lične pobožnosti i ujedno je bio snažan instrument društvenog razvoja, obrazovanja, socijalne zaštite i ekonomskog napretka.

Poseban značaj vakuf ima u historiji Bosne i Hercegovine. Više od pet stoljeća vakufi su oblikovali

urbani razvoj, obrazovni sistem, vjerski život i društvene odnose. Brojni gradovi nastajali su i razvijali se upravo zahvaljujući vakufima, koji su predstavljali osnovu njihove privredne i društvene infrastrukture. Zbog toga vakuf predstavlja jedno od najprepoznatljivijih obilježja islamskog kulturnog i historijskog nasljeđa Bosne i Hercegovine.

Kada se govori o vakufskoj tradiciji u Bosni i Hercegovini, pažnja je najčešće usmjerena na poznate muške vakife, poput Gazi Husrev-bega, Isa-bega Ishakovića i drugih znamenitih dobrotvora. Međutim, historijski izvori potvrđuju da su i žene različitog društvenog statusa tokom osmanskog perioda osnivale vakufe za održavanje džamija, mekteba, medresa, javnih kuhinja, česama i drugih objekata od opće koristi (Avdić-Hajrović, 2013).

Iako su vakufi žena nerijetko bili manjeg obima od velikih zadužbina istaknutih državnika i upravitelja, povezivala ih je zajednička namjera da dio vlastite imovine trajno stave u službu zajednice te je njihov društveni značaj bio izuzetno vrijedan (Čar-Drnda, 2007).

Među najpoznatijim ženama vakifama posebno mjesto zauzima Šahdidar-hanuma, čiji vakuf predstavlja jedan od najznačajnijih primjera ženskog vakufa u Bosni i Hercegovini (Avdić-Hajrović, 2013; Čar-Drnda, 2007). Značajan doprinos dala je i Seldžuka-hanuma, majka Gazi Husrev-bega, čiji je odgojni utjecaj i podrška ostavila dubok trag u životu njezinog sina, jednog od najvećih bosanskohercegovačkih vakifa (Mehmedović, 2017).

Historijski izvori bilježe i brojne druge žene koje su uvakufljavale kuće, zemljišta, bašče, novčana sredstva i druge oblike imovine za potrebe džamija, mekteba, obrazovanja, pomoći siromašnima i drugih općekorisnih aktivnosti (Filan, 2013). Uprkos tome, doprinos žena vakifa dugo je ostao nedovoljno istražen i znatno manje zastupljen u historiografiji i javnom prostoru nego doprinos muškaraca. Tek posljednjih nekoliko decenija sve više pažnje posvećuje se istraživanju njihovog doprinosa razvoju vakufa u Bosni i Hercegovini. Afirmacija ženskog vakufskog nasljeđa nije važna samo radi potpunijeg razumijevanja historije vakufa, nego i zbog kreiranja uzora savremenim generacijama žena. Zato poznavanje žena vakifa iz dalje i bliže prošlosti predstavlja važno polazište za uključivanje žena u vakufske aktivnosti i doprinos vakufu u savremenom dobu. Savremene društvene okolnosti otvaraju nove mogućnosti za razvoj vakufa. Visok stepen obrazovanja žena, njihovo aktivnije učešće u društvenom životu, razvoj različitih oblika filantropije i rast svijesti o društvenoj odgovornosti stvaraju pretpostavke za snažnije uključivanje žena u vakufske procese i učešće u savremenim modelima uvakufljenja.

Polazeći od naznačene činjenice da vakufska tradicija Bosne i Hercegovine nije temeljena isključivo na vakufima poznatih muških vakifa te da su značajan doprinos razvoju vakufa dale i žene koje su uvakufljavale vlastitu imovinu i podržavale vjerske, obrazovne i humanitarne aktivnosti, rad donosi rezultate empirijskog istraživanja provedenog među 228 ispitanica, žena različite životne dobi, obrazovanja i društvenog angažmana.

Dobiveni rezultati trebali bi doprinijeti boljem razumijevanju uloge savremene žene muslimanke u razvoju vakufa, afirmaciji ženskog vakufskog nasljeđa i kreiranju preporuka za snažnije uključivanje žena u razvoj vakufske kulture u Bosni i Hercegovini.

Metodologija istraživanja

Predmet i cilj istraživanja

Predmet ovog istraživanja jeste analiza uloge savremene žene u razvoju vakufa u Bosni i Hercegovini. Istraživanje nastoji utvrditi na koji način žene razumiju vakuf kao instituciju trajnog dobra, koliko poznaju historijski doprinos žena vakifa te u kojoj mjeri prepoznaju vlastitu odgovornost i mogućnosti za aktivnije uključivanje u razvoj vakufske kulture s obzirom na to da žene danas imaju sve značajniju ulogu u vjerskom, obrazovnom i društvenom životu Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini.

Cilj istraživanja bio je utvrditi nivo informiranosti žena o vakufu, ispitati njihove stavove o ulozi žena u razvoju vakufa, procijeniti spremnost na uvakufljenje dijela vlastite imovine te identificirati ključne motive i prepreke koje utječu na razvoj vakufske svijesti i aktivnije učešće žena u vakufskim projektima. Poseban cilj bio je prikupiti prijedloge ispitanica za unapređenje uloge žena u razvoju vakufa u Bosni i Hercegovini.

Uzorak istraživanja

Istraživanje je provedeno na uzorku od 231 ispitanika, od kojih je 228 (98,7%) bilo ženskog, a tri (1,3%) muškog spola. Budući da je istraživanje bilo primarno usmjereno na ispitivanje stavova žena, odgovori muških ispitanika nisu posebno analizirani niti su uključeni u interpretaciju rezultata.

Starosna dob ispitanica kretala se od 19 do 73 godine, što je omogućilo sagledavanje stavova žena različitih generacija i životnih iskustava. U pogledu obrazovne strukture, najveći broj ispitanica imalo je završenu srednju školu (52%), zatim visoku stručnu spremu (27%), osnovnu školu (14%), te zvanje magistara ili doktora nauka (7%).

Prema bračnom statusu, najveći broj ispitanica činile su udate žene (86%), dok su ostatak uzorka činile udovice (6%), neudate (5%) i razvedene žene (3%).

U istraživanju su učestvovale koordinatorice Odjela za brak i porodicu, aktivistkinje, džematlijke i druge žene koje učestvuju u vjerskom i društvenom životu lokalnih zajednica, što je omogućilo prikupljanje relevantnih podataka o njihovim stavovima i iskustvima.

Instrument i postupak istraživanja

Kao istraživački instrument korišten je anonimni anketni upitnik pod nazivom "Savremena žena i vakuf – uloga žena u razvoju vakufa u Bosni i Hercegovini", posebno konstruiran za potrebe ovog istraživanja.

Upitnik je sadržavao pitanja zatvorenog i otvorenog tipa. Zatvorena pitanja omogućila su prikupljanje kvantitativnih podataka o stavovima ispitanica, dok su otvorena pitanja pružila mogućnost iznošenja ličnih mišljenja, iskustava i prijedloga za unapređenje uloge žena u razvoju vakufa.

Pitanja su bila organizirana u nekoliko tematskih cjelina: opći podaci o ispitanicama, poznavanje vakufa, izvori informiranja, poznavanje žena vakifa, procjena njihove zastupljenosti u javnosti, učešće u vakufskim aktivnostima, spremnost na uvakufljenje, motivi i prepreke za uvakufljenje te prijedlozi za unapređenje vakufske kulture među ženama.

Metode obrade i analize podataka

Prikupljeni podaci obrađeni su primjenom metoda deskriptivne statistike. Rezultati su prikazani frekvencijama i procentualnim udjelima te interpretirani u skladu s postavljenim ciljevima istraživanja.

Pored kvantitativne obrade podataka, provedena je i kvalitativna analiza odgovora na otvorena pitanja, čime je omogućeno dublje razumijevanje stavova, iskustava i prijedloga ispitanica. Dobiveni rezultati analizirani su u kontekstu islamskog razumijevanja vakufa, vakufske tradicije i društvenih okolnosti u Bosni i Hercegovini.

Rezultati istraživanja i analiza

Poznavanje pojma vakufa

Analiza odgovora pokazuje da većina ispitanica (79%) poznaje pojam vakufa, dok 19% navodi da ga poznaje djelimično. Samo 2% ispitanica izjavilo je da nije upoznato s njegovim značenjem.

Dobiveni podaci ukazuju na relativno razvijenu osnovnu vakufsku svijest među ženama obuhvaćenim istraživanjem. Takav rezultat može se povezati s višestoljetnom vakufskom tradicijom u Bosni i Hercegovini, ali i kontinuiranim edukativnim aktivnostima Islamske zajednice. Istovremeno, činjenica da gotovo svaka peta ispitanica navodi samo djelimično poznavanje pojma vakuf pokazuje da postoji prostor za dodatno unapređenje znanja, posebno o savremenim oblicima i mogućnostima uvakufljenja.

Izvori informiranja o vakufu

Najznačajniji izvor informiranja o vakufu predstavljaju predavanja u džamiji, koja je označilo 33% ispitanica. Slijede porodica i prijatelji (22%), obrazovne ustanove (19%), mediji Islamske zajednice i drugi mediji (18%), dok društvene mreže učestvuju sa 9%.

Ovakva raspodjela odgovora potvrđuje da džamija i dalje ima ključnu obrazovnu ulogu u prenošenju vakufske kulture. Istovremeno, informiranost unutar porodice ukazuje da se svijest o vakufu u velikoj mjeri razvija kroz porodični odgoj i međugeneracijski prenos vrijednosti.

Poznavanje žena vakifa i njihova zastupljenost u javnosti

Većina ispitanica uspjela je navesti barem jednu ženu vakifu iz prošlosti, pri čemu se najčešće spominju Šahdidar-hanuma, Seldžuka-hanuma i Esma-sultanija, te vakife našeg vremena koje su izgradile džamije u Bosni i Hercegovini, princeza Dževhera (Bugojno) i Derviša Avdić (Zenica).

Međutim, kada je riječ o njihovoj zastupljenosti u javnosti i obrazovanju, rezultati pokazuju znatno kritičniji stav. Više od polovine ispitanica (53%) smatra da žene vakife nisu dovoljno predstavljene, dok 40% procjenjuje da su zastupljene samo djelimično. Tek 7% ispitanica smatra da je njihova zastupljenost zadovoljavajuća.

Takvi nalazi ukazuju na potrebu sistemskog predstavljanja ženskog vakufskog naslijeđa kroz obrazovne programe, naučna istraživanja i medijske sadržaje, kako bi doprinos žena razvoju vakufa postao vidljiviji ženama ali i široj društvenoj zajednici.

Percepcija značaja uloge žena u razvoju vakufa

Gotovo sve ispitanice prepoznaju značaj uloge žena u razvoju vakufa. Njih 54% smatra da je ta uloga izuzetno važna, dok 44% ocjenjuje da je važna. Samo 2% ispitanica smatra da je njihov značaj mali.

Ovakva gotovo jednoglasna procjena govori da žene sebe ne doživljavaju isključivo kao korisnice vakufskih aktivnosti, nego i kao njihove potencijalne inicijatorice, organizatorice i nositeljice programskih sadržaja. Time se potvrđuje postojanje razvijene svijesti o vlastitoj društvenoj odgovornosti i mogućnosti aktivnijeg doprinosa razvoju zajednice.

Zastupljenost žena u vakufskim aktivnostima

Iako ispitanice prepoznaju važnost svoje uloge, većina smatra da žene još uvijek nisu dovoljno uključene u vakufske aktivnosti. Njih 52% procjenjuje da je zastupljenost djelimična, 38% smatra da nije dovoljna, dok svega 11% ocjenjuje da su žene adekvatno uključene.

Razlika između prepoznatog značaja i stvarnog učešća žena u vakufskim aktivnostima predstavlja jedan od najvažnijih nalaza ovog istraživanja i ujedno ukazuje na postojanje značajnog potencijala koji još nije u potpunosti iskorišten.

Područja u kojima žene mogu doprinijeti razvoju vakufa

Prema mišljenju ispitanica, najveći doprinos žene mogu dati kroz rad Odjela za brak i porodicu i rad sa ženama, ženskim džematom (26%), zatim u razvoju vjerskog života (22%), obrazovanju (20%), socijalnoj brizi (18%) i izgradnji vjerskih objekata (14%).

Dobiveni rezultati pokazuju da ispitanice vakuf ne posmatraju isključivo kroz materijalnu dimenziju, nego prije svega kao sredstvo koje može biti podrška u edukaciji žena u džematu, podrška u brizi za porodice, te podrška obrazovanju i razvoju društvene solidarnosti.

Učešće žena u vakufskim aktivnostima

Više od polovine ispitanica (63%) navodi da je već učestvovalo u nekom obliku vakufske aktivnosti, dok 37% nije imalo takvo iskustvo.

Kako su navele, najčešći oblici učešća odnose se na donacije za izgradnju džamija i pratećih objekata, potom na sredstva za podršku projektima

Odjela za brak i porodicu, organiziranje edukativnih aktivnosti te pomoć različitim humanitarnim projektima. Ovakvi nalazi pokazuju da vakufske aktivnosti ulaze u okvir aktivnosti u kojima žene učestvuju ili participiraju.

Spremnost na uvakufljenje dijela vlastite imovine

Na pitanje o spremnosti na uvakufljenje dijela vlastite imovine 57% ispitanica odgovorilo je "možda", 37% pozitivno, dok se svega 6% izjasnilo negativno.

Više od trećine ispitanica (38%) izjasnilo se da bi uvakufile dio svoje imovine uz prethodno osiguranje djece, dok 31% njih bi uvakufile dio svoje imovine iako imaju djecu, svoje nasljednike. Dio njih je kazao da nisu o tome razmišljale (19%), da bi razmotrile to pitanje izjasnilo se (8%), a (3%) ispitanica prednost daju osiguranju djece.

Posebno je značajno da najveći broj odgovora nije odbijajući, nego ukazuje na potrebu za dodatnim informacijama, finansijskom sigurnošću i boljim upoznavanjem mogućnosti savremenog uvakufljenja.

Motivi i prepreke za uvakufljenje

Najvažniji motiv za uvakufljenje predstavljaju vjerski razlozi i želja za stjecanjem trajnog dobra (*sadaka džarija*) (50%). Slijede povjerenje u Islamsku zajednicu da će vakuf biti iskorišten na najbolji način (20%), primjer žena vakifa (14%), pomoć Islamskoj zajednici (9%) i potreba za dodatnim informacijama o temi uvakufljavanja (7%), odnosno više predavanja za žene o temi vakufa i uvakufljavanja.

Kao najznačajnije prepreke za uvakufljenje ispitanice izdvajaju finansijske mogućnosti (32%), nedovoljnu informiranost (25%), nedovoljnu vidljivost žena vakifa (14%), društvene okolnosti (12%), nedostatak podsticaja (11%) i nepovjerenje (6%).

Ovakva struktura odgovora pokazuje da prepreke nisu prvenstveno vrijednosne prirode, nego proizlaze iz objektivnih društvenih, ekonomskih i informacijskih okolnosti.

Na pitanje da li bi dodatna edukacija o vakufu povećala uvakufljavanje kod žena, potvrdno je odgovorilo (77%), da nisu sigurne odgovorilo je (22%) i negativan odgovor dalo je (1%) ispitanica.

Završna analiza rezultata istraživanja i zaključak

Rezultati provedenog istraživanja potvrđuju da među ženama u Bosni i Hercegovini postoji razvijena svijest o vakufu, pozitivan odnos prema instituciji vakufa i izražena spremnost za uključivanje u različite oblike vakufskih aktivnosti. Većina ispitanica prepoznaje važnost vakufa za razvoj Zajednice, smatra da žene imaju značajnu ulogu u njegovom unapređenju te iskazuje spremnost da, u skladu sa svojim mogućnostima, doprinese razvoju vakufskih projekata. Istovremeno, identificirani su izazovi koji ograničavaju snažnije učešće žena, prije svega: nedovoljna informiranost, ograničene finansijske mogućnosti i nedovoljna vidljivost žena vakifa u javnom prostoru kao i potreba za većom institucionalnom podrškom i sistemskom promocijom vakufske kulture.

Dobiveni rezultati upućuju na potrebu osmišljavanja kontinuiranih edukativnih programa o vakufu i afirmaciji ženskog vakufskog nasljeđa, većoj transparentnosti vakufskih aktivnosti te kreiranju i prezentiranju savremenih modela uvakufljenja koji će biti dostupni širem krugu žena. Posebnu ulogu u tome imaju Islamska zajednica, obrazovne ustanove, mediji, Odjel za brak i porodicu kao i istaknuti pojedinci, vakifi, a posebno vakife, koje svojim primjerom i djelovanjem mogu doprinijeti jačanju vakufske svijesti kod žene muslimanke.

Ovo istraživanje može doprinijeti boljem razumijevanju uloge savremene žene u razvoju vakufa u Bosni i Hercegovini te poslužiti kao osnova za buduća istraživanja, kreiranje edukativnih programa i razvoj novih modela uključivanja žena u vakufske aktivnosti.

Žene u Bosni i Hercegovini predstavljaju značajan, ali još uvijek nedovoljno iskorišten potencijal za razvoj vakufa. Njihovo znanje, iskustvo, angažman unutar Islamske zajednice, kao i društveni angažman i spremnost učešća u *trajnom dobru* predstavljaju vrijedan resurs za budući razvoj vakufa i vakufske kulture. Jačanjem njihove uloge u vakufskim aktivnostima unapređuje se institucija vakufa, a istovremeno njihovo učešće i angažman doprinosi razvoju svijesti o društvenoj solidarnosti, odgovornosti i zajedničkom dobru.

Literatura

Avdić-Hajrović, Selma (2013). "Darežljive Sarajke i njihovi vakufi od osmanskog perioda do danas". U: Nedim, Begović (ur.): *Vakufi u Bosni i Hercegovini: zbornik radova*. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini, Sarajevo: Vakufska direkcija, 147–161.

Čar-Drnda, Hatidža (2007). "Društveni i pravni položaj muslimanke u osmanskoj Bosni", *Znakovi vremena*, 10, 37, 124–153.

Filan, Kerima (2013). "Žena i institucija vakufa u osmanskoj Bosni". U: Nedim, Begović (ur.): *Vakufi u Bosni i Hercegovini: zbornik radova*. Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini, Sarajevo: Vakufska direkcija, 117–143.

Handžić, Adem (1994). *Studije o Bosni: historijski prilozi iz osmansko-turskog perioda*. Istanbul: IRCICA.

Karčić, Fikret (2011). *Studije o šerijatskom pravu i institucijama*, Sarajevo: El-Kalem i CNS.

Mehmedović, Ahmed (2017). *Upravljanje vakufima u Bosni i Hercegovini 1847–2017.*, Sarajevo: Vakufska direkcija Sarajevo i El-Kalem.

(2013) *Vakufi u Bosni i Hercegovini: zbornik radova*, ur. Nedim Begović, Sarajevo: Islamska zajednica u Bosni i Hercegovini, Vakufska direkcija.

(2011) *Zbornik radova: Naučni skup Vakufi u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Vakufska direkcija.

Abstract

THE ROLE OF CONTEMPORARY WOMEN IN THE DEVELOPMENT OF WAQF IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: AN ANALYSIS OF ATTITUDES TOWARD WAQF AND THE ENDOWMENT OF PROPERTY

Safija Malkić

This paper analyzes the role of contemporary women in the development of waqf in Bosnia and Herzegovina, with particular attention to the level of waqf awareness, perceptions of the role of women as *waqifas* (female endowers), willingness to endow property, and the factors that encourage or hinder their more active involvement in waqf processes. The study seeks to examine the extent to which such awareness is present today and how it manifests itself under contemporary social conditions.

The empirical research was conducted among 231 respondents, of whom 228 were women of different ages, educational backgrounds, and marital statuses, including coordinators of the Department for Marriage and Family, activists, and *jamaat* members. Data collected through a survey questionnaire were analyzed using a combination of descriptive statistics (for closed-ended questions) and qualitative interpretation of textual responses.

The results indicate a high level of respondents' familiarity with the concept of waqf, a positive attitude toward endowment, and a pronounced awareness of the importance of women's role in the development of waqf and in strengthening awareness of social responsibility. At the same time, several barriers to women's more active involvement were identified, including insufficient information about contemporary models and procedures of endowment, limited financial resources, and the insufficient visibility of women *waqifs* in the public sphere.

The findings confirm the need for systematic education, the promotion of women's waqf heritage, and the development of contemporary models of endowment that would empower women not only to support existing initiatives but also to actively initiate, organize, and implement waqf projects. The paper concludes that contemporary Muslim women in Bosnia and Herzegovina represent a significant, yet still underutilized, potential for the revitalization and development of waqf by connecting a rich historical heritage with the needs of contemporary society for the common good of the community.

Keywords: waqf, contemporary woman, female *waqif*, waqf awareness, endowment, social responsibility, common good, Islamic Community

الملخص

دور المرأة المعاصرة في تنمية الأوقاف في البوسنة والهرسك: تحليل الآراء المتعلقة بالوقف والأوقاف

صفية مالكيتش

يقدم هذا المقال تحليلا لدور المرأة المعاصرة في تطوير الأوقاف في البوسنة والهرسك، مع التركيز على مستوى الوعي الوقفي، وفهم دور المرأة الواقفة، واستعدادها لحبس ممتلكاتها، والعوامل التي تشجع أو تعيق مشاركتها الفعالة في عمليات الوقف. وتسعى الدراسة إلى استقصاء مدى انتشار هذا الوعي اليوم وتجلياته في الظروف الاجتماعية المعاصرة.

وقد أُجري الاستقصاء التجريبي على عينة من ١٣٢ مشاركا، منهم ٨٢٢ امرأة من مختلف الأعمار والمستويات التعليمية والحالات الاجتماعية، بما فيهن منسقات قسم الزواج والأسرة، والناشطات، والمسلمات في جماعات المساجد. وتم تحليل البيانات التي جُمعت من خلال الاستبيان باستخدام مزيج من الإحصاء الوصفي (للأسئلة المغلقة) والتحليل النوعي للإجابات النصية.

وتُظهر نتائج الاستقصاء مستوى رفيعا من الإلمام بمفهوم الوقف لدى المشاركات، وموقفا إيجابيا تجاهه، وإدراكا عميقا لأهمية دور المرأة في تطويره وتعزيز الوعي بالمسؤولية الاجتماعية. في الوقت نفسه، تم التعرف على بعض العقبات التي تحول دون مشاركة المرأة بشكل أكثر فاعلية، بما في ذلك نقص المعلومات حول النماذج والإجراءات الحديثة في الوقف، وشح الإمكانات المالية، وعدم ظهور المرأة الواقفة في المجال العام بالشكل الكافي.

وتؤكد نتائج الاستقصاء الحاجة إلى التعليم المنهجي، والترويج لتراث الوقف النسائي، وتطوير نماذج حديثة للوقف تُمكن المرأة من المبادرة الفعالة في إنشاء مشاريع الوقف وتنظيمها وتنفيذها، بالإضافة إلى دعم المبادرات القائمة. ويخلص المقال إلى أن المرأة المسلمة المعاصرة في البوسنة والهرسك تمثل قوة كامنة غير مستغلة بالكامل، لإحياء وتطوير نظام الوقف من خلال ربط التراث التاريخي الوفير باحتياجات المجتمع المعاصر بما يحقق المصلحة العامة للمجتمع.

الكلمات المفتاحية: الوقف، المرأة المعاصرة، الواقفة، الوعي الوقفي، حبس الأوقاف، المسؤولية الاجتماعية، المصلحة العامة، المشيخة الإسلامية.